

Supposiziuns incumplettas che mainan en errur

Il Departament chantunal d'educaziun, cultura ed ambient rectifitgescha pretensiuns falladas dil comite da referendum lescha da linguas

■ (Iq) Per objectivar la discussiun davart il referendum cunter la nova lescha da linguas ha il departament chantunal d'educaziun, cultura e protecziun da l'ambient drizzà a las vischnancas grischunas ina circulara che rectifichescha certas supposiziuns e pretensiuns falladas u incumplettas che mainan en errur la publicitad. En emprima lingia puntuescha la charta sutscrit da cusseglier guvernativ Claudio Lardi ch'igl è il dretg legitim da mintga votanta e da mintga votant da noss chantun da duvrar il referendum cunter ina lescha ch'il cussegl grond ha approvà. Las suandantas explicaziuns duessan unicamain gidar las vischnancas a decider sin basa d'arguments objectivs, sch'ellas vulan sustegnair il referendum cunter la nova lescha da linguas dal chantun (LLing).

Decisiun unanima dal Cussegl grond

Il cussegl grond ha deliberà en sia sessiun d'october 2006 unanimamain ina nova lescha da linguas. Questa lescha è il resultat d'ina lunga discussiun cuntraversa areguard la politica chantunala futura da linguas ed ina consequenza directa da l'artitgel da linguas (art. 3 CC) en la constituziun chantunala.

Rinforzar la trilinguitad grischuna

La lescha da linguas vul rinforzar la trilinguitad sco element essenzial dal chantun, vul fixar la conscienza per la plurilinguitad chantunala e vul promover la chapientscha sco er la convivenza tranter las cuminanzas linguisticas chantunales. Pervia da quai regla ella il diever da las linguas uffizialas tras las autoritads dal chantun sco er il diever da las linguas uffizialas en la comunicaziun tranter las autoritads e las burgaisas ed ils burgais. La lescha cuntegna ultra da quai mesiras per mantegnair e per promover la lingua rumantscha e la lingua taliana e classificitescha las vischnancas – sin basa da la composiziun linguistica actuala da la populaziun – en vischnancas monolinguas ed en vischnancas plurilinguas. Da questas classificaziuns vegnan pertutgadas mo vischnancas, en las qualas il rumantsch u il talian valan sco linguas tradiziunals tenor las dumbraziuns federalas dal pievel (dapi l'onni 1860).

Cusseglier guvernativa Claudio Lardi rectifitgescha supposiziuns e pretensiuns falladas en connex cun il referendum cunter la nova lescha da linguas. FOTO N. SIMMEN

Referendum cunter la lescha

Cunter la lescha da linguas è vegnì fatg in referendum d'ina grupp d'interess che sa numna «IG Sprachenfreiheit». Sco quai che nus essan vegnids a savair da differentas varts – tranter auter er da vischnancas pertutgadas – suppona e pretenda il comitè da referendum en connex cun las consequenzas pussaivlas da la lescha chaussas che mainan en errur e ch'èn incumplettas.

Per objectivar la discussiun sco er per evitar temas nummotivadas As suttamentain nus las suandantas argumentaziuns che sclereschan las reclamaziuns da la «IG Sprachenfreiheit».

Vischnancas monolinguas

Deposiziun: En ina vischnanca monolingua rumantscha ston la radunanza communal e la comunicaziun cun las autoritads succeder stringentamain per rumantsch.

Igl è gist che vischnancas en il territori rumantsch, che han almain 40 pertschient da la populaziun che appartegnan a la cuminanza linguistica tradiziunala (rumantscha), valan sco vischnancas «monolinguas». Igl è er gist che questas vischnancas èn obligadas da duvrar la lingua tradiziunala rumantscha, saja quai en la comunicaziun cun las abitantas e cun ils abitants (p.ex. en radunanzas communalas, tar votaziuns com-

munalas, tar publicaziuns e tar infurmasziuns communalas, en la correspundenza) sco er tar inscripziuns da localitads publicas e da vias communalas.

Quai na vul però betg dir che questas vischnancas stoppian applitgar exclusivamain la lingua rumantscha en il sectur uffizial. Anzi, l'autonomia da questas vischnancas permetta da duvrar ultra da la lingua tradiziunala rumantscha er autras linguas nazionalas (p.ex. il tudestg).

Scola rumantscha en vischnancas plurilinguas

Deposiziun: En vischnancas che han ina maioritad da fin 80 pertschient ch'è da lingua tudestga sto la lingua da scola esser stringentamain rumantscha.

Gist è che en vischnancas plurilinguas (vischnancas cun ina part da 20 fin 39.9 pertschient da la populaziun che appartegnan ad ina cuminanza linguistica tradiziunala [rumantscha resp. taliana]) sto l'instrucziun da l'emprima lingua succeder en la lingua da la cuminanza linguistica tradiziunala. Questa regulaziun correspunda a la realitad giuridica actuala. Vischnancas, en las qualas i vegn instrui gia oz rumantsch resp. talian sco emprima lingua en scola, èn mo obligadas da continuar cun questa pratica.

Vischnancas – er talas en il territori rumantsch – che avevan fatg la midada

da la lingua uffiziala u da la lingua da scola (dal rumantsch al tudestg) gia avant l'entrada en vigur da questa lescha quintan sin basa da la disposiziun transitorica (art. 26 LLing) er suentar l'entrada en vigur da questa lescha tar las vischnancas da lingua tudestga, e quai tant en il sectur da la lingua uffiziala sco er en il sectur da la lingua da scola. En questas vischnancas resta tut sco fin qua; naginas vischnancas che han gia fatg la midada linguistica na vegnan sfurzadas da turnar enavos al stadi linguistic anteriur.

Tar il champ d'applicaziun da questa disposiziun transitorica tutgan tranter auter las suandantas vischnancas oriundamain rumantschas: Alvagni, Andeer, Farera, Pignieu, Razén, Surava, Veulden e Ziràn-Reschen. La citad da Glion sco er las vischnancas da Domat e da S. Martin na vegnan betg consideradas sco vischnancas tradiziunals rumantschas en quest connex (Glion e Domat n'han mai duvrà il rumantsch sco lingua uffiziala u sco lingua da scola; S. Martin tutga tar las vischnancas gualsras).

En vischnancas plurilinguas po la regenza ultra da quai – sin ina dumonda correspundenta da la vischnanca – permetter da manar ina scola populara bilingua (p.ex. rumantsch/tudestg).

Gualsers na quintan betg sco Rumantschs

Deposiziun: Persunas gualsras che san rumantsch ston temair da vegnir dumbradas cunter lur voluntad tar la cuminanza linguistica rumantscha.

Naginas abitantas e nagins abitants grischuns ch'èn da lingua principala u da lingua materna tudestga na vegnan dumbradas – senza lur consentiment e cunter lur voluntad – tar la cuminanza linguistica rumantscha. Tar la grupp minoritara che discurra rumantsch vegnan dumbradas unicamain persunas che dovran regularmain lur lingua materna rumantscha en il mintgadi, p.ex. en la famiglia, er sch'il rumantsch n'è betg la lingua ch'ellas san il meglier. Tar questa grupp da la populaziun na tutgan ni la minoritad gualsra ni la maioritad da la cuminanza linguistica tudestga. I na correspunda perquai betg als fatgs, sch'i vegn pretendi che persunas da lingua materna tudestga che san rumantsch vegnian tuttenina dumbradas cunter lur

voluntad tar la grupp linguistica rumantscha.

La lescha na violescha betg l'autonomia communal

Deposiziun: La lescha violescha il dretg costituziunal da las vischnancas da tscherner sezzas lur lingua uffiziala e lur lingua da scola.

Tenor la lescha da linguas vegnan las vischnancas attribuidas ad in tschert territori linguistic sin fundament da la realitad giuridica che vegn vivida actualmain. Quai correspunda pia a las relaziuns linguisticas co ch'ellas èn sa preschentadas il mument da l'entrada en vigur da la nova constituziun chantunala il 1. da schaner 2004. Sa basond sin questa situaziun giuridica che las vischnancas han tschernì sezzas vegn resguardada l'autonomia communal cumplainamain.

Il chantun è obligà da prender mesiras legalas

Ultra da quai èn ils chantuns – tenor las directivas liantas da la constituziun federala (art. 70 al. 2 CF) – obligads da tegnair quint da la composiziun linguistica tradiziunala dals territoris e da resguardar las minoritads linguisticas tradiziunals. Quest uschenumnà princip territorial metta cunfins a la libertad linguistica fixada en l'art. 18 da la constituziun federala il mument ch'i sa tracta da mantegnair l'existenza e la derasaziun d'ina lingua nazionala resp. d'ina lingua chantunala ch'è periclitada.

En vista a la situaziun periclitada da la lingua rumantscha è il chantun obligà da prender las mesiras legalas per mantegnair e per proteger il rumantsch, er sche la libertad da lingua individuala vegn eventualmain restrenschiada. Questa protecciun vala però mo per quellas vischnancas che n'han anc betg fatg ina midada da la lingua.

Per dir anc ina giada: Tenor la constituziun ha mintga burgaisa e mintga burgais dal chantun il dretg da far diever d'in referendum. Nossas explicaziuns e noss scleriments servan a las vischnancas unicamain a furmar lur opiniun. Ulteriuras infurmasziuns utilas en connex cun la lescha da linguas (missiva da la regenza, text da la lescha approvà dal cussegl grond) chattais Vus sin la pagina d'internet da l'uffizi da cultura sut www.kulturfoerderung.gr.ch/sf/beschreibung2.cfm.

Schnyder: «Era Lardi sa buca impedir ina votaziun»

■ (mc) Il referendum encunter la nova lescha da lungatgs dil Grischun ei vegnì lantscha dil advocat Peter Schnyder dalla Purtenza. La Quotidiana ha confruntau el cun las rectificaziuns dil departament d'educaziun, cultura ed ambient e supplicau da prender posiziun enviers la renfatscha che las informaziuns dil comite «per la libertad da lungatg» meini en err la publicitad. Sco quei che Peter Schnyder vegni ei ad esser l'emprema gada ella historia dil cantun Grischun che il cusseglier guvernativ emprova d'impedir la reussida dil referendum cun ina posiziun tendenziusa. Quella reacziun documenteschi ch'ei ina considerabla gnarvusa el departament Lardi. Plinavon documenteschen las liungas expectoraziuns che la lescha seigi nunclara. Sche cusseglier guvernativ Lardi manegi lu aunc – sereferend allas stipulaziuns transitoricas – ch'ei semidi nuot per las vischnancas, havessi ins maneivel saviu renunziar a quella lescha. El messadi sterti scret – cuntrari allas expectoraziuns actualas – che tut las vischnancas che hagian aunc buca fixau legalmein il dretg da lungatg sin plaun communal seigien suttamessas alla nova lescha.

Ils Tudestgs vegnan discriminai

Che vischnancas che vegnan definidas dalla nova lescha sco vischnancas monolinguas romantschas che san senz'uter secumponer tenor la logica zanistrada dalla lescha ord ina maioritad tudestga ein obligadas d'applicar ella comunicaziun uffiziala il romantsch sereults dil text verbal dalla lescha. Era che persunas da lungatg tudestg astgien buca s'exprimer pli tudestg allas radunonzas communalas. Il singul burghes ei buca gidau s'che las autoritads communalas tolereschian tuttina tscheu e leu l'applicaziun dil tudestg. Decisiuns arbitraras seigien programmad, manegia Peter Schnyder. Plinavon resorti nunvelidamein dil scriver dil departament che il romantsch seigi il lungatg primar era en vischnancas bilinguas cun ina clara minoritad romantscha.

Gualsers restan buca Gualsers

Claudio Lardi emprovi da cunterdir alla pretensiun presumada dil comite da referendum che «Gualsers che capeschian romantsch rescian da vegnir quintai cunter lur veglia sco Romantschs». Ina tala pretensiun hagi il comite d'iniziativa mai fatg ed ella seigi consequentamein inven-

tada. Evident seigi denton che persunas che hagian indicau tudestg sco lungatg principal e sper auters lungatgs era il romantsch sco secund, tierz ni quart lungatg vegnien quintai sco members dalla minoritad romantscha. Denter quels seccatien era affons da lungatg mumma tudestg che plaidien en scola regularmein romantsch sco era nativs tudestgs ni d'uter lungatg che s'interesschan pil romantsch e drovien quel el mintgagi. Quels gidien aschia ad alzar artificialmein il diember dils Romantschs per duas entochen treis gadas dapli ch'igl efectiv, argumentescha Schnyder. Ei se tracti secapescha buca da tals da lungatg mumma romantsch. «Las expectoraziuns corrispundentas meinan sapientivamein en errur la populaziun ni che cusseglier Lardi ha insumma buca legiu sia atgna lescha», concluda Schnyder.

Votaziun enstagl statistica

Peter Schnyder fa allusiun agl artechel 3 dalla constituziun cantunala che accentueschi che las vischnancas sappien definir en atgna cumpetenza lur identitad linguistica. Las vischnancas stoppian saver decider lur appartenenza linguistica en ina votaziun e buca sin fundament

Peter Schnyder: «Las expectoraziuns da Claudio Lardi ein fetg tendenziusas.» FOTO N. SIMMEN

d'ina statistica cantunala fetg dispiteivla. Plinavon sereults dil messadi ch'il principi territorial hagi da tener quen dalla situaziun actuala (1.1.2004) e sappi buca sefundar s'la situaziun el temps medievel. Minoritad e maioritads stoppian vegnir tractadas equalmein. Simtomat

seigi era che il departament seigi buca entaus sils cuosts che sereultan ord la nova lescha per las vischnancas e s'la reglamentaziun absurda davart la pratica d'engaschament tiel cantun che discrimineschi quels da lungatg tudestg, critichescha Peter Schnyder.